

Immanuel Kant, *O pedagogiji*

Naklada Breza, 2024., 112 str.

(S njemačkoga preveo Božo Dujmović)

Immanuel Kant, najznačajniji moderni filozof, izniman je po mnogo čemu: ne okreće se tradiciji, njegova originalnost i ponovno zasnivanje filozofije neusporedivi su, kritizira tradicionalnu metafiziku ali kritika mu je afirmativna moć i otvaranje novih putova, suprotstavlja se autoritarizmu i institucionalnoj religiji, protivi se atmosferi *bellum iustum* teorija i umjesto pragmatično političkog optiranja bezuvjetno se zalaže za mir. Sve navedeno i štošta drugo u cjelini njegove filozofije, jest moćno filozofsko Usprkos.

Kant je mislilac o kojemu treba pisati u historijskom prezentu te isticati njegovu svezremenost jer pronosi ono budućnosno. Spram njegovih originalnih stavova formirala se mnogobrojna plejada mislilaca, uključujući rane tendenciozne kritike Friedricha Schillera i Hegela. Ovoga velikog filozofa karakterizira »proizvodnja novih pojmova« (Deleuze) ali i produktivne aporije, što su postale znamenitim antitezama. Primjerice, mnogo spominjani kategorički imperativ, izraziv univerzalističkom sintagmom »Djeluj općenito«, također pokazuje dualitete: materijalno-formalno, subjektivno-objektivno, hipotetičko-kategoričko i heteronomno-autonomno, što vodi principijelnoj razlici između empirijske uгода-neugoda motivaci-

je i moralne umne motivacije. Stoga je moralno dobro ono djelovanje kojemu je odredbeni razlog motiv dužnosti (čista umna forma moralnog počela, odnosno pojam dužnosti je tu drugi način za govorenje o umnosti), dok moralno zlo ima odredbeni razlog u motivu nagnuća (što je ono drugo od uma). Takve strukturne dihotomije (izvorno mišljene u istraživanju znanja i granica spoznaje) šire se i pretumačuju na sva područja njegove filozofije. *Apropos* morala, odgoja i kulture, posebno je intrigantan odnos Kantove etike spram ideje radikalnog zla (iz djela »Religija u granicama pukog uma«) te slobode nasuprot determinacija prirodne uzročnosti. Naime, ostaje pitanjem i zagonetkom bez odgonetke: što je radikalno (neiskorjenjivo) zlo u nama, i kako je onda uopće moguć moral (u Kantovu smislu)? No zagonetno je i: kako je zapravo moguć odgoj (s obzirom na našu dualnost, odnosno dualnost sloboda–priroda)? Postaviti ovakvo pitanje – o uvjetu mogućnosti – znači slijediti temeljnu kantovsku metodu razmatranja same stvari mišljenja.

Sadržaj teksta *O pedagogiji* zapravo su predavanja pod naslovom *Praktična uputa kako odgajati djecu*, održana 1776/77. godine i narednih ak. godina, a koje je Kantov učenik Theodor Rink objavio 1803. godine. Pod utjecajem pijetističkog morala i Rousseaua, Kant predavanje o odgoju započinje tezom da je čovjek jedino biće koje se mora odgajati.

»Pod odgojem podrazumijevamo održavanje (hranu, njegu), disciplinu (stegu), te uz

obrazovanje i poduku. Prema tome, čovjek je dojenče, dijete i učenik.«

Slijede komparacije s drugim živim bićima te naglašavanje značaja discipliniranja. Kod Kanta je disciplina uvjet za slobodovanje, u smislu da mi – moderno rečeno – živimo u trajnom dinamizmu oslobađanja i poboljšavanja. Odnosno, u izmjeničnoj motivaciji ugoda/neugoda i motivaciji za slobodu (za iskru uma u nama, ili djelovanje usprkos prirodnom kauzalitetu). Sve je u opredjeljenju za slobodu, a nje nema bez stege. Ili: čovjek postaje čovjekom tek kroz odgoj. U nama su predispozicije za dobro i za zlo podjednako neshvatljive, ali upravo odgoj (*Bildung*) razvija sklonost za dobro, čini nas boljim i kultivira. Međutim, Kant naglašava da je odgoj teška i neizvjesna aktivnost, najvažniji test cjelokupne civilizacije. Kazano njegovim riječima, dva ljudska izuma su najvažnija: umijeće vladanja i umijeće odgoja. Međutim, »živimo u dobu discipliniranja, kulture i civiliziranja, ali još daleko od doba moraliziranja«.

Tjelesni odgoj. Mnogima će zasigurno biti začudno da spekulativni majstor pojmovnog mišljenja razmatra prehranu dojenčadi, dojenje, higijenu, tjelovježbu i sl., ali i tu je ustvari pozadinski prisutno pitanje o uvjetima mogućnosti spoznaje tjelesnosti. Izvedbeno, Kant je tu ujedno mudri savjetnik i načelni generalizator, onaj koji pita (i) o općim načelima. U Kantovu smislu pak, tjelesni odgoj nije samo odgoj tijela nego suodnosa tijela i duše, pri čemu se cilja isključivo

na prirodu u čovjeku. To je područje raznovrsno razmotreno, a kultiviranje ove sfere shvaća se u antičkom smislu prirodnosti (što kod Kanta odmah uključuje zakone i maksime).

Praktički odgoj. U njemu je horizont slobode. Tu razvija sistematiku razina: od spretnosti, iskustva u odnosu spram svijeta do čudorednosti. Čudorednost se odnosi na karakter i izgradnju karaktera. U ovom dijelu teksta ne iznosi se sustavna teorija čudoređa iz temeljnih načela, nego čitamo različite misli i savjete odgajateljima. U njegovu kasnijem stvaralačkom razdoblju, kada je na djelu metaetika, rijetki su ovakvi stavovi (ima ih, ali ne puno, recimo u *Metafizički čudoređa*). I ovdje čitamo o dužnosti (koja je u *Kritici praktičkog uma* zapravo – *mutatis mutandis* – druga riječ za umnost djelatnog bića). Postoje dužnosti prema sebi i dužnosti prema drugima, a uvažavanje prava drugih Kantu je prevažno pa predlaže da se u škole uvede »katekizam prava« koji bi pridonosio čestitosti kod djece.

»Pri odgoju sve počiva na tome da se posvuda postavljaju ispravni temelji.«

Tome pripadaju odredbe vrline i poroka, koje čini na svoj način, u odmaku od etike vrlina grčke filozofije.

Kantov tekst *O pedagogiji* pripada pretkritičkom razdoblju, ali u njemu se već nalaze mnoge antropološke i kulturološke ideje, koje kasnije detaljno razvija. Bez obzira na to što je ovdje riječ tek o nabačajima i crticama o odgoju, treba ga čitati upra-

vo zato jer je Kantov, te ne stavljati u primarni fokus niz konkretnih teza koje su iz današnje odgojne i njegovateljske prakse smiješne ili – kako se kaže – politički nekorektne. Važna je autorova istraživačka snaga i idejna inovativnost, napor da promisli odgojno područje, i to u mnogim konkretnim aspektima. Suvremena proklamirana interdisciplinarnost u pravilu je deklarativna opsjena, jer se mnogi učenjaci ne snalaze izvan svojih užih specijalizacija. Profesori filozofije po tome su jednaki ostalima. Stoga je vrlo inspirativno zadobiti uvid u širinu i sistematičnost kako nama prethodnih profesorskih generacija, tako i u mišljenje izvornih mislilaca. Naša epoha ne slijedi Kanta, jer je ovo vjerojatno najmanje filozofično doba u povijesti. Štoviše, u suvremenoj nemislenosti često nemamo niti minimum razboritog i dosljednog intelektualnog i humanističkog odnošenja spram svijeta i zbilje. Za razliku od ideja velikih filozofa, današnja civilizacija nema plana i cilja. Međutim, treba naglasiti da su prevladavajuća apokaliptička atmosfera (post/trans teorije) te pomodno referiranje na znanstveno-tehnolojske dispozitive koji tobože paraliziraju humanistička orijentiranja, protivni zadaći odgajatelja da ustraje u odgovornosti spram sebe, ljudskosti i svijeta. Svijeta, odgoja i ljudskosti bit će samo ako čovječanstvo ozbiljno i dosljedno usvoji vrline, odgovornost i dužnost. A *apropos* Kanta, kratko i emfatički kazano, smatram da su raznovrsne »kritike« ovoga mislioca postale be-

smislene i prije nego što su se razvile, jer nisu slijedile smisao njegove filozofije, koji je u pozivu na mišljenje i slobodu.

Željko Senković